

Analógiák és stíluskapcsolatok Kőrössy Albert Kálmán építészetében

Jelige: „Az eredmény csak kísérőjelenség.”

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Kőrössy Albert Kálmán életművének rövid áttekintése.....	4
München szerepe a századfordulós művészetben.....	8
Kőrössy-villa: az art nouveau és a Jugendstil gyermeke.....	11
A Walkó-ház „élővilága”.....	15
Neobarokk formák a Sonnenberg-házon.....	19
A Philanthia rózsái.....	21
„Fiatalok” a Tündérpalotában.....	23
Kutnewsky-ház: az art déco előfutára.....	25
Összegzés.....	28
Felhasznált irodalom.....	29
Képmelléklet	31
Képjegyzék.....	49

Bevezetés

A századfordulón kialakult modern törekvések már megjelenésükkor meglehetősen nagy vitát váltottak ki újszerű kifejezőmódjukkal, formabontó homlokzati kialakításukkal. Az ekkortájt virágzását élő historizmus gazdag díszítése precíz rendszerbe foglalt keretek között élte ki mozgalmas formavilágát, míg az új szellemben megfogalmazott épületek homlokzatain inkább a természet kettősségét figyelhetjük meg: a szimmetria és az aszimmetria, a rapszodikus hullámok és a görbületek, valamint az egyenes vonalak és koncentrikus körök véletlenszerű váltakozását. Ezeknek az formaelemeknek a tárháza és egymáshoz kapcsolhatósága olyan végtelen számú kombinációs lehetőséget rejtett magában – pont a természetben megtalálható geometriai formák sokszínűsége miatt –, hogy pontosan a szabad alakítás tette lehetővé azt, hogy a legszínesebb, legváltozatosabb stílussá válhasson.

A historizmus ornamentikáját és figuráit az ország vagy birodalom akadémista művészete véste stilizált „kősziklába”, míg az új áramlat – a reneszánsz óta szunnyadó embert újra felfedezve – életet lehelt a kőbe, fémbe, fába. Életet keresett, így hamar felismerte, hogy az ember lehet forrása, így a nép közegéből meríthet a legnagyobbat. Ekkor élénkültek fel a kézművességet és iparművészetet támogató ideák. El kívánták hagyni a klasszikus díszítőformákat, így a néphagyományok motívumvilága felé fordultak.

Európa így lassan virágot bontott, melynek minden szirma más-más nagyságú és színű lett, ám ugyanazon föld értékei táplálták ilyen pompás teremtménnyé.

Éppen ezért olyan nehéz határokat húzni és feloldani, tökéletes analógiákat találni ebben a művészeti stílusban, mert minden művész hozzátette népének formáit és saját képzeletét, s szívesen ajándékozott abból társainak is.

Dolgozatomban kísérletet teszek arra, hogy hazánk egyik legjelentősebb századfordulón alkotó építőművészenek a művein keresztül bemutassam azt, hogy akkoriban egy művész akadémián szerzett tudása, majd a külföldi utazásai során megismert formák, később pedig a saját nemzetének motívumaihoz visszanyúlva milyen hatások összefonódásából születtek meg művei.

Ez a téma önkénytelenül is felvet olyan kérdéseket, mint a hazai szecesszió terminusának etimológiai problematikája, valamint az art nouveau és a Jugendstil stíluskülönbségeinek pontosabb különválasztásának igénye, mely szintén segítségünkre lehet a századfordulós hazai stílus fogalmának cizellálásában.

Kőrössy Albert Kálmán életművének rövid áttekintése

Kőrössy Albert Kálmán nevével meglehetősen ritkán találkozhatunk a művészettörténettel foglalkozó könyvekben, ha említik is, általában csak, mint Lechner Ödön egyik hű követőjét. Pedig ha jól szemügyre vesszük az általa tervezett épületeket, láthatjuk, hogy rendkívül széles formapalettával dolgozott, jóformán nem találunk két teljesen egyforma épületet tőle. Ez a tanulmány azt mutatja be, hogyan hatottak az egyes irányzatok a művészre. Annak ellenére, hogy életéről keveset tudunk, szellemisége tisztán érezhető művein keresztül. A századforduló egyik legegységesebb művésze, a korabeli kulturális élet aktív szereplője volt. Habár az első világháború után nem folytatta pályáját – törvényhatósági tisztviselőként működött a város szolgálatában –, mégis hazánk legimpozánsabb épületei között találjuk megálmodott műveit.

A művész¹ 1869. június 18-án született Szegeden². Építészeti tanulmányait Budapesten, a Műegyetemen kezdte, majd Párizsban, az *École des Beaux Arts*-on folytatta, oklevelét végül 1891-ben Münchenben, Friedrich von Thiersch tanítványaként szerezte meg.³ 1895-ben Grünwald Mórral közösen tudósított a közelgő 1900. évi párizsi világkiállítás előkészületeiről, hazatérése után pedig Hauszmann Alajos építészeti irodájában helyezkedett el, s itt ismerte meg Sebestyén Arthurt, akivel később társas viszonyra léptek.

1897 körül a régi Gyár utca 32. szám alatti neobarokk bérház⁴ az első tervezésük, itt működött később az irodájuk is. A mai Jókay utca 6. szám alatti háború során elpusztult bérházat Vincze Pál építi át.

1898-ban tervezik meg – Sebestyén Arthurral⁵ közösen – a Pest megyei inárcspusztai⁶ Tolnay-később Libnár-kastélyt, amely sajnos már nem áll. Ugyanebben az évben épül első budapesti tervezésük, a VII. kerületi Kertész utca 33. szám alatti lakóház szintén neobarokk hangnemben. Sőt ugyanebben az évben kezdik el építeni, a Március 15. téren, az Osztálysorsjáték palotát és a mellette lévő Barabás-házat, bár az utóbbiról kevés adatunk van. Az azóta elpusztult épület 1899-re készült el, itt már felfedezhető a szecesszió hatása.⁷

¹ Első terveinél Körösi Albert, majd Kőrössy Albert, később pedig Kőrössy Albert Kálmán névvel szerepelt. Egy-két hivatalos levélnél a királyhalmi Kőrössy Albert Kálmánként említik.

² Magyar Zsidó Lexikon. Szerk.: Ujvári Péter. Budapest, 1929. 505. old.

³ Gerle János: Századforduló Bp., 2001. 105.old.

⁴ A Magyar Építészeti Múzeumban található tabló szerint, melynek címe: *Az első közös megbízás 1897-ből.*

⁵ Sebestyén Arthur (1868-1943) fő műve a Sterk Izidor és Hegedűs Ármin építészekkel együtt alkotott budapesti Gellért Szálló és fürdő 1909-1918 között.

⁶ Ma Inárc község.

⁷ U.o.: 107.old.

Ez az évszám fordulópontot jelent az addig történeti elemekből táplálkozó építészpár számára, ugyanis az új áramlat hatása ekkor érhető tetten először Kőrössy városligeti fasori saját villáján.

Ezen kívül még számos tervezésben együtt vesznek részt, az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállításán kiállított iparművészeti tárgyak közül például közös tervezésük egy Hochmann József készítette üvegcsillár – ugyan a kortárs kritikus Diner-Dénes József bírálja annak túlburjánzó indás formavilágát⁸ –, de Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter megemlíti a gázcsillárt is az Iparművészeti Múzeum és egyes vidéki múzeumok számára megvásárolt tárgyak között⁹.

1900-ban Sebestyén Arthur egyedül folytatja tervezői tevékenységét, Kőrössy Albert pedig 1901-ben megtervezi a magyar szecesszió talán rendhagyóbb építészeti remekét, az Aulich utcában álló Walkó-házat.¹⁰ 1902-ben síremléket is tervez a Madarasi-Beck Gyula bankár és nagytőkés - 1901-től országgyűlési képviselő¹¹, a Magyar Jelzáloghitelbank vezérigazgatója¹² - családja számára. Síremléke¹³ ma a Salgótarjáni úti temetőben látható.¹⁴ Egy házassági szerződés szerint még ebben az évben, 1902-ben feleségül veszi Román (korábban Rosenberg) Dóra Paula Leóna Máriát, akivel a Városligeti fasori villába költöznek az Andrássy út 50. szám alatti bérházból.

Tervezői munkássága elején belsőépítészeti tervek is készített, sokat szerepelt rajzaival a Múcsarnok tárlatain, valamint 1903-tól tagja volt a Magyar Iparművészeti Társulatlaknak. Ekkor már Városligeti fasori villájában lakott.¹⁵ 1904-től elsősorban lakóházakat tervezett, Sonnenberg Imre bízta meg az Alkotás utcában látható két sarokház, majd saját Munkácsy utcai házának megtervezésével, és ebben az évben készült a Práter utcai Gonda-ház is, ahol Mednyánszky László bérelt műtermet. Sőt Pogány Móriccal¹⁶ közösen, 1905-ben, még emlékműveket is tervezett – ilyen a Szabadságharc-emlékmű pályázatának első díja, vagy a Kossuth-szobor pályázata¹⁷, de a szobor végül nem készül el, mert a beérkezett pályaművek közül egyik sem nyeri el a zsűri tetszését. Mindezek mellett Kőrössy iskolaépítési tevékenységével is kitűnt ekkoriban: korábban, 1903-ban a Marosvásárhelyi Gimnázium építésére kiírt pályázatot nyerte meg.¹⁸ Ezt követte 1906-ban a VI. kerületi főgimnázium megtervezésének sikere.

⁸ Diner-Dénes József: A Magyar Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása. In.: Magyar Iparművészet 1899. ii. évfolyam 1-2. sz. 18. old.

⁹ Radisics Jenő: A miniszter vásárlásai. A Magyar Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása. In.: Magyar Iparművészet 1899. január 20. 38. old.

¹⁰ Gerle János: Elszámolás a századfordulós épületekről Bp., 1981/11. 19. old.

¹¹ Zsidó síremlékek Budapesten. Főszerk.: Dr. Fogarasi Katalin. Nemzeti Kegyeleti Bizottság, 2004. 64. old.

¹² Magyar Zsidó Lexikon. Szerk.: Ujvári Péter. Budapest, 1929. 547. old.

¹³ Sírhely: II. díszsor 18-19., Kőrössy Albert műve.

¹⁴ Gerle János: Századforduló Bp., 2001. 105. old.

¹⁵ Magyar Iparművészet VI. évf. 6. sz. 1903.

¹⁶ Magyar építész (1878-1942), ő tervezte 1911-ben a torinói világkiállítás magyar pavilonját Tóry Emillel és Györgyi Dénessel együtt.

¹⁷ A szabadságharc -és a Kossuth szobor-pályázata. In.: Vasárnapi Újság 1905. 52. évf. 20.sz. 313-315. old.

¹⁸ Vállalkozók Lapja 1903. XXIV. évf. jan. 14. sz. 9. old.

Ez az év bizonyult a legsikeresebbnek és legtermékenyebbnek Kőrössy tervezői pályája során, hiszen az iskola megvalósulása mellett ekkor építette a Szondi utcai bérházat a Sonnenberg-ház szomszédságában, és ekkor rendezte be a Váci utcai Philanthia virágüzletet, és készítette el annak páratlan szépségű portálját.

Sokoldalúságát mutatják az elkövetkezendő évek alkotásai: 1907-ben megépül a Török utcai Bíró-ház, megkezdődnek a Baross tér 15. szám alatti bérház munkálatai; 1908-ban megépül az Erdei-villa a Pasaréti úton, megveszik a kecskeméti Elmegyógyintézet terveit¹⁹ – amely a szoros tervezői versengés és a kitűnő pályamunkák ellenére végül nem épült meg -, sőt a temesvári Gyárvárosi Ligeti úti híd²⁰ tervezésével is megbízzák, melyet Mihailich Győzővel²¹ készít el.²²

Munkásságának legkiemelkedőbb teljesítménye azonban az 1910-1911-ben megvalósított Könyves Kálmán körüti korábban Tisztviselőtelepi Főgimnázium – a legenda szerint itt tanított Babits Mihály is -, később Széchenyi István Gimnázium épülete, amely hosszabb időn át a Néprajzi Múzeum épületeként szolgált, ma pedig az Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár foglal benne helyet.

Ezután újra tervezőtársakkal dolgozik együtt, főként Kiss Gézával,²³ aki 1904-től lett irodavezetője, majd együtt dolgoznak az első világháborúig.²⁴ Ez alatt tervezik meg 1910-ben a Kristóf téren a Kutnewsky lakó -és áruházat, majd Nyíregyházán a Szabolcsi Agrár Takarékpénztárt²⁵ 1911-ben.

1909-ben a szegedi felsőipariskola tervpályázatán az első díjat Orth Ambrus és Somló Emil, a második díjat Kőrössy Albert és Kiss Géza, a harmadik díjat Sándy Gyula és Orbán Ferenc nyerték, míg a megvételre szánt terveket Bobula János készítette el.²⁶

A Benczúr utca 26. szám alatti villa 1913-ban készül el, mely egyben az utolsó Kőrössy által fémjelzett épület. Formavilága mögött premodern ihletettséget fedezhetünk fel, csakúgy, mint az ekkortájt megépült Aradi utca 17. szám alatti bérháznál.

Lechner formabontó gondolkodása és forradalmi újításai nagyon nagy hatást gyakoroltak Kőrössyre, ezért őt is Lechner-tanítványként jegyzi a szakirodalom. Számos tervet készítettek együtt, az egyik talán legismertebb ezek közül a budapesti Kultuszminisztérium pályaterve.²⁷

¹⁹ U.o.: 1908. XXIX. évf. ápr. 1. 13. old.

²⁰ 1908-ban bravúros teljesítménynek számított a temesvári Gyárvárosi Béga-híd megépítése. A 38,42 méteres fesztávolságú vasbetonhíd szerkezeti tervezője Mihailich Győző volt. A híd építészeti megformálása Kőrössy Albert Kálmán munkája.

²¹ Michailich Győző (1877-1966) nevéhez fűződik a magyar vasbetonépítés elméleti és gyakorlati megalapozása.

²² Magyar építészet 6. – A szecessziótól napjainkig Főszerk.: Ritoók Pál 2004. 63. old.

²³ Magyar építész (1878-1944), aki főleg banképületeket és pénzintézeteket tervezett.

²⁴ Gerle János- Kovács Attila- Makovecz Imre: A századforduló magyar építésze 1990. 108. old.

²⁵ U.o.

²⁶ Művészet. Szerk.. Lyka Károly. Kitüntetések. 1909.8. éf. 4. sz. p. 262.

²⁷ Vállalkozók Lapja 1905. XXVI. évf. jún. 21. sz. 4. old.

Az első világháború után visszavonult a tervezői pályától,²⁸ mint sok más tehetséges építész. 1916-ban még a Kőrössy-villában lakott, de az 1923-mas *Lakás és Cím jegyzék* már nem jegyzi nevét budapesti lakosként. 1955. október 21-én hunyt el, és a Kerepesi úti temetőben nyugszik.

Kőrössy Albert Kálmán későbbi életéről meglehetősen szűkös a rendelkezésünkre álló információ, ám annyi tudható, hogy az első világháború után elállt a tervezői munkálatoktól. 1945-ben említi nevét az Újjáépítési Minisztérium egyik jegyzőkönyve, ahol, mint törvényhatósági tag fejt ki véleményét. Családjáról szinte semmit nem tudunk, viszont lakásában, az akkori Vilmakirályné út 47. szám alatt van bejegyezve 1930-ban egy bizonyos Kőrössy Mária Fedora, akinek házassági szerződésében lakcímként szerepel a Kőrössy-villa. Nagy valószínűséggel Kőrössy Albert leánya lehet – gondoljunk arra, hogy feleségének egyik utóneve is Mária –, aki -Sebestyén Pálhoz ment feleségül abban az évben.

---

²⁸ Ebben az időben sok rendkívüli tehetségű építész kényszerült otthagyni hivatását: a lóimádó Baumgarten Sándor négy fekete lóval, temetkezési vállalkozóként kereste kenyerét, Révész Sámuel a gobelinszövés és a műszaki szótár-szerkesztés felé fordult.

München szerepe a századfordulós művészetben

Annak ellenére, hogy Nürnbergben és Augsburgban folyt a legkvalitásosabb művészeti oktatás, mégis München vált a művészet központjává, azért mert kortárs eszmékkel foglalkozott, a jelent mutatta be: amit a világban látott és tapasztalt. I. Lajos bajor királynak fontos része volt München felvirágoztatásában, ő volt a művészeti élet vezetője és a művészetpolitika meghatározója alakja is. A bajor város képének kialakítása mellett számos gyűjteményt és múzeumot hoztak létre az uralkodása alatt. Nemcsak támogatta a művészetet, maga is művész ember volt, így tudta, hogyan szólítsa meg a helyi és a városba hívott művészeket, hogyan inspirálja őket munkásságukban. Így vált a Münchener Királyi Akadémia minden idők egyik leghíresebb német oktatási intézményévé.

Mivel az uralkodó nem szabott kemény korlátokat művészeinek, s érdeklődési köre igen csak széles volt a művészetet illetően, az antiktól a nagy reneszánsz mestereken át a holland primitivizmuson keresztül a naturalizmusig minden művészeti stílust támogatott.

Idő közben megerősödött a polgári réteg, s igényt tartott a művészeti életbe való bekapcsolódásra, így különböző kiállításokon nyitotta meg kapuit a város művészete a polgári közönség előtt. Az első nagy nemzetközi kiállításra 1869-ben került sor, ahol számos európai ország mutathatta be törekvéseit. Mivel ezekben az években a francia és a porosz nép békés időszakot élt, újra közel került Párizs és München kulturális élete egymáshoz. A francia mesterek igen nagy hatást gyakoroltak a német művészekre, az elsőnek mondott német szecessziós festőcsoportra – Wilhelm Leibl és tanítványai – nagy hatást gyakorolt a barbizoni iskola.

Később az 1870-ben kirobbant francia-porosz háború miatt újra elsodródott egymástól a két nemzet, s München már a saját tradícióiból kívánt táplálkozni. Így az 1876-ban megrendezett kiállításon az újra felfedezett német reneszánsz és barokk formák kerültek a figyelem középpontjába. Az építészetben a szerkezeti kijózanodás volt jellemző, Leo von Klenze halála után új típusú városnegyedek létrehozására törekedtek. A város ekkor kezdődő megújítását nevezte Goerg Hirt Szecesszióknak, s ekkor kezdett el Európa is érdeklődni München iránt.

1896-ban Julius Dietz és társai²⁹ létrehozták folyóiratukat Jugend címmel, majd egy évvel később a Simplicism-t is. A Jugendben egyszerre szerepeltek festészeti és szobrászati alkotások, az építészet új formáit is bemutatták, de iparművészeti tárgyak, sőt karikatúrák és plakáttervek is helyet kaptak benne³⁰. Igazi összművészeti ideákat képviselt. A legtöbb irodalom azt írja, hogy a

²⁹ Paul Rieth, Eric Wilke és Albert Weissgerber.

³⁰ Dr. Georg Jacob Wolf: Münchener Kunst-Münchener Künstlergenossenschaft und Secession. München, 1927., 13. old.

folyóirat neve után kapta a stílus a nevét, mely csakugyan igaz, bár a Jugendstilt nem stílusnak, inkább egy fajta szlogennek szánták, írja le Ulrich Gräf. Arról is beszámol, hogy Herman Muthesius, a „félreértett Jugendstil” egyik legnagyobb kritikusa bírálta a dekorativitás felületességét – hogy leginkább a görbe vonalú formákra terjesztették ki –, pedig a Jugendstil tulajdonképpen mozgalom volt, s a német nyelv megújítását is szorgalmazta. A Jugendstil viszont nem keveredhet össze olyan geometrikus formákkal, mint a bécsi vagy a darmstadti, később mégis összekapcsolódtak, s minden német díszítőművészeti formára kiterjesztették fogalmát, pedig akkoriban olyan stilisztikailag különválasztó megnevezéseket szorgalmaztak, mint a Szeecesszionizmus, vagy a darmstadti iskola művészetére az előpurizmus (Vorpurizm) vagy az prefunkcionalizmus (Profunkcionalizm) fogalmakat.

Münchenben az előbb említett görbe vagy kacskaringós formákat lehet nyomon követni, s ezek a vonalak váltak elfogadottá az építészeti oktatásban is a „rajz aranykorában”, ahogy Ulrich Gräf jellemzi Friedrich von Thiersch müncheni iskoláját³¹. A bajor város művészeti szemlélete a környező városokra is nagyon nagy hatást gyakorolt, mint például a Baden-Württemberg-beli Stuttgartban és Karlsruhéban, vagy a brandenburgi Cottbusban, sőt Berlinben is.

1900-ban a párizsi világkiállítás jelentette a következő fordulópontot München és a Jugendstil számára, az előbbinek azért, mert annak ellenére, hogy Berlin – a birodalom központja – kapta meg a főpavilon megalkotását az ország hivatalos művészetét képviselve, addig a dekoratív részt egyértelműen München uralta³², ezzel nemzetközi figyelmet élvezett. Az utóbbinak pedig azért, mert a német művészek közelebből is megismerkedhettek olyan világhírű alkotókkal, mint Henri van de Velde, Victor Horta, Hector Guimard, Charles Rennie Mackintosh, Otto Wagner vagy Joseph Hoffmann, így a későbbi stílusjegyekben már megtalálható volt a bécsi szeecesszió vagy a glasgowi iskola hatása is.

Ennek következtében az imént leírt görbe vagy kacskaringós vonalakba belesimultak a francia és belga art nouveau kelta ízvilágú rapszodikus ostorcsapásszerű hullámvonalai is. A későbbi műalkotásokban ezért olyan nehéz különválasztani ezeket a formajegyeket, s mélyebb népművészeti kutatást igényelne, ahhoz, hogy közelebb kerüljünk ezeknek a motívumoknak az eredetéhez.

Talán ez a problematika mégsem olyan bonyolult, ha távolabbi nézőpontból indulunk ki, nevezetesen egy hazai építész munkáiból.

Kőrössy Albert müncheni tanulmányai során Friderich von Thiersch tanítványaként, aki a német

³¹ Ulrich Gräf: The situation of the Jugendstil Architecture in the Federal Republic of Germany. In.: Art Nouveau/Jugendstil Architecture in Europe. Editor: Dr. Hans-Dietes Dyroff, German Commission for UNESCO, 1988. 85.old.

³² Philippe julian: The Triumph of Art Nouveau. Paris Exhibition 1900. Phaidon Press Limited, London, 1974. 100. old.

korai historizmus egyik legkiemelkedőbb alakja, számos német építészeti stílussal ismerkedhetett meg. Ekkoriban a neobarokk formák voltak a legközkedveltebbek, ezek sajátos németes karaktere igen nagy hatást gyakorolt az ott tanulmányait folytató hazai építészekre, mint például, Hauszmann Alajosra, akinek az irodájában kezdi tervezői pályáját Kőrössy Albert. Tanáráról, Thiersch professzorról ismeretes, hogy miután Stuttgartban tervezőirodát nyitott, felkérték a müncheni Királyi Műszaki Egyetem tanárává. Az ő tervei szerint épült 1891 és 1897 között Münchenben az Igazságügyi Palota, később pedig igencsak az új stílus hangnemében épült néhány bérház is a neve alatt, mint például Bogenhausenben a komlókereskedő Jacob Reinemann bérháza is 1898-99-ben.

Tehát Kőrössy Albert már ekkor találkozhatott a német földön frissen megjelent belga és francia stílusjegyekkel rendelkező új formakincscsel. A számos külföldön tanulmányait folytató művész tudása és a művészeti folyóiratok gyors hazánkba való eljutása miatt, itthon is meglehetősen hamar megjelent az új eszme és divat.

Az Osztrák-Magyar Monarchia területén a Szecesszió fogalmával illetjük ezt a stílust – vagy inkább stílusideát? –, s más századfordulós európai alkotásokra is alkalmazzuk. Ám, ha jobban megvizsgálunk egy épületet elemeiről elemre, láthatjuk, hogy különválaszthatóak az Európában ismert stílusok karakterjegyei, így nevezhetjük francia vagy belga ízű art nouveau ihlette szecessziónak Vidor Emil villáit, német stílú neobarokkos Jugendstil hatást magán viselő Kőrössy Albert-féle bérházakat, vagy magyaros keleties ornamentikával átszőtt Lechner Ödön által tervezett középületeket, hogy a teljesség igénye nélkül csak a számunkra legaktuálisabb példákkal éljünk.

Kőrössy Albert müncheni tartózkodása igen csak nyomon követhető hazai alkotásain keresztül. Látni fogjuk a következő épületek homlokzati díszítését közelebbről megvizsgálva, hogy amit eddig a szakirodalom art nouveau-s stílusjegyekhez véltek besorolni a legtöbb szakirodalomban, sokkal inkább a Jugendstil sajátosságait mutatja³³.

Amikor szakirodalom alapján kutattam Kőrössy Albert Kálmán épületeit, s néhány stilisztikai leírásra találtam, szinte mindenhol az *art nouveau formajegyekkel rendelkező* meghatározást olvastam. Így külföldi analógiák felbukkanásában bízva a francia és belga „elődöket” próbáltam felkutatni. Hamar feltűnt, hogy ezek színes homlokzataikkal és a francia katedrálisokat idéző hatalmas ablaknyílásaikkal nem is annyira állíthatóak párhuzamba Kőrössy Albert épületeivel, főleg azért nem, mert közelebbi art nouveau-s kapcsolódási pontként feltűnnek Vidor Emil villaépületei.

Ekkor a későbbi 1905 körül épült Kőrössy által tervezett bérházak szakirodalomban talált leírásait vizsgáltam meg, ahol gyakran találkozunk a *németes barokk karaktereket tartalmazó* megfogalmazással. Ezért a következő feladatom az volt, hogy a német neobarokk, illetve főként a

³³ Ez azért is fontos, mert a német művészettörténészek is komoly problémaként kezelik a Jugendstil művészeti önállóságát, mint művészeti stílust, s nem csak az art nouveau német változataként határozzák meg, mint korábban.

Jugendstil formajegyeket vegyem szemügyre közelebbről.

Ezt az elemzést Kőrössy Albert Kálmán budapesti épületein keresztül szeretném bemutatni a következő fejezetekben.

Kőrössy-villa: az art nouveau és a Jugendstil gyermeke

Kőrössy Albert 1899-ben vásárolt telket a **Városligeti fasor 47. szám** alatt, ahová Sebestyén Arthurral - akivel 1897-ben léptek társas viszonyra - közösen tervezték meg saját villáját, illetve új irodájuk épületét.

Az egyemeletes, padlástérrel bővített villa épületet hatszáz négyszögölnyi területre épült³⁴. A telket és a rajta lévő korábbi villát az építész - aki ekkor az Andrássy út 50-ben lakott - 1899 április 29-én vásárolta meg 43.800 koronáért Dr. Schwarz Gusztáv egyetemi tanártól és nejétől, Lusztig Jankától³⁵. A hosszú telken három épület került felállításra: az utca felőli oldalon állt a nyaraló villa, mely 1899-ben épült, mögötte egy istállóval³⁶ (ami 1910-ben épült fel) és a telek legvégén kapott helyet a közös iroda, mely 1903-ra lett kész.³⁷ A vakolt lábazatú nyaralóépület³⁸ visszaugratott falsíkjában helyezkedik el a bejáratú ajtó, melyhez lépcsőn át vezet fel az út. Az előreugró falszakasz földszintjén két keskenyebb kosárirés záródású ornamentális szemöldökdísszel ellátott ablak található, a felette lévő szelesebb – szintén kosáriréses záródású – ablaknál pedig egy oroszlánfej jelenik meg. Egészen nagy szerepet kapnak itt a figurális jellegű elemek, hiszen a koronázó párkány barokkosan copfos fonatára is medalionba helyezett maszkok vannak felfűzve. Középen a földszinten hatalmas körtefa ágak közül előbújó oroszlánfejjel díszített omega-ablak ül - hasonlót láthattunk az Osztálysorsjáték palota makettjén –, amely előtt áttört faragású erkély húzódik, sarkaiban egy-egy historizáló oszloppal. Az első emeleti ablakok még egyedibb formát mutatnak: a neorokokóra jellemző formagazdagsággal és közepén tátott szájú maszkokkal teszik még tekintélyesebbé a homlokzatot, két szélén pedig egy-egy pávakakas jelenik meg, mely a halhatatlanság, az örök élet reményének és a szabadságnak a jelképe. A padlásszinti ablakok együttesen kosárirés alakot vesznek, közöttük fatörzsek kúsznak felfelé, majd a szemöldökben fonódnak össze egy nagy dús lombkoronává, az ablakkötényben pedig csigaház formájú dekorációk láthatóak. A padlásszint homlokzata szamárhátívben végződő ormfalban folytatódik, benne kivételes műgonddal megmunkált napraforgós-rózsasalugasos keretezésű dombormű jelenik meg, benne öt alakkal. A jobb oldalon két angyal tart egy díszcímet, talán a város szolgálatára utal, míg a baloldali férfi éppen egy büsztön munkálkodik szobrász kellékekkel, ő az épületszobrászatot

³⁴ BFL IV. 1407. b. 33483/1899-III.

³⁵ A korábbi tulajdonosok 1894-ben vásárolták meg az ingatlant.

³⁶ BFL XV. 37. c. 20159/1910-III.

³⁷ BFL XV. 37. c. 56674/1903-III.

³⁸ BFL XV. 37. c. 23339/1899-III.

jelképezi. A kompozíció közepén egy ülő férfi látható, aki mérnöki eszközökkel dolgozik, míg az előtte álló női alak egy épület makettjét tartja a kezében. Ők együtt az építészetet és annak legfontosabb szimbólumait mutatják be, utalva ezzel a tulajdonos foglalkozására.

Említésre méltó a kivételes szépségű a kovácsoltvas kapu is, melynek különlegessége, hogy a főkapun a kapusíkjából kiemelkedő tulipánok illetve mákgubók teszik plasztikusabbá az indák síkbeli szövedékét, amelyet korábban a kor neves kovácsoltvasművésze, Jungfer Gyulának a műhelyéből származtattak³⁹, ám a tervekből és levelezésekből kiderül, hogy a formaadást vagy legalábbis az irányítást az a Forreider József végezte, aki Magyarországon elsőként nyerte el az aranykoszorús műlakatosmester címet, a szakma legmagasabb elismerését.⁴⁰, s aki a Forreider és Schiller lakatos munkálatokkal foglalkozó cég egyik tulajdonosa volt.

Az elmúlt időben több évtizedig ipari létesítmény, az Ofszet Nyomda irodaházaként működött a villa, s nem egy szándékos csonkításnak, rombolásnak volt áldozata a második világháború idején.⁴¹ A *Kőrösi Albert építészúr nyaralóépítkezése címen* elfogadott tervek szerint az egyemeletes verandás villa két cselédszobával és mindegyik szinten négy szobával volt ellátva. Külön lépcső vezetett fel a szobákba és a verandára. A hátsó homlokzaton pedig poligonális – a hatszög három oldalával kapcsolódó – zárterkély kapott helyet. 1900-ban be is költözhetett Kőrössy azzal a kikötéssel, hogy a pinceosztályhoz tartozó helyiségeket nem használja bérlakásul.⁴² Az iroda pincével ellátott földszintes épület volt – melyre 1900 márciusában nyújtotta be az építész a kérvényt -, mely ugyanazon a telken valósult meg, mint a villa, ám csak 1903-ban hagyták jóvá. Az alaprajzi tervek szerint a két irodai helyiségen kívül egy előszoba és egy másik szoba is ki lett alakítva, valamint egy tizenkét fokból álló csigalépcső, mely a Másoló Szobába vezetett a padlástérben. A terveken szereplő bélyegző szerint Bloch Imre és Holitscher Róbert építészek végezték az építőmunkákat, akik több alkalommal is dolgoztak együtt Kőrössyvel. A melléképület terveit azzal a kikötéssel fogadták el, hogy az a szomszédos telkektől három-három méterre legyen, ezzel tartva a kívánt minimális tűztávolságot a kétszintes lakóépület kategóriájának megfelelően.

A telek harmadik épülete, az istálló 1910-ben épült fel, melynek építő munkálatairól Bihari Benő aláírása tanúskodik. A tervet egy évvel később módosították és egy egyemeletes istállót húztak fel, melynek földszintjén négy ló befogadására alkalmas istálló és egy kocsiszín volt látható, az emeleten pedig a szénpadlás és kocsislakás - egy szoba és egy konyha tartozott ide. Az épület az iroda felől szélfogóval, a kert felől egy szerszámos kamrával és egy zabkamrával egészült ki.

A festői szépségű villa elpusztult szobrászati részleteit az elmúlt években sikerült rekonstruálni,

³⁹ Branczik Márta-Demeter Zsuzsanna: Budapesti építkezések állomásai. Budapest, Fekete Sas Kiadó 2007. 227.old.

⁴⁰ Budapest in Detail – Építészeti részletek. Szerk.: Lőrinczi Zsuzsa. Budapest, 1999. 54.old.

⁴¹ <http://epiteszforum.hu/node/4234>

⁴² BFL. IV. 1407. b. III. 33483/1899-III.

melyért az újítást végzőket⁴³ 1999-ben Budapest Építészeti Nívódíjjal jutalmazták.

Az eredeti építési tervekben kitűnik, hogy az építész nemcsak az épület szerkezeti kialakítását tervezte maga, de aprólékosan megrajzolta minden egyes homlokzat vakolatdíszítését is. Ez azért érdekes, mert gyakran a megbízott épületszobrászra bízta a dekoratív elemek kialakítását. Itt viszont jól látható, hogy Kőrössy Albertnek (és Sebestyén Arthurnak?) határozott elképzelése volt a homlokzati alakításról.

Amikor az épületet jobban szemügyre vesszük, rögtön feltűnik, hogy nemcsak vakolása, de díszítése is tiszta fehér színű. Az art nouveau-s épületek szívesen használják a természet színeit: a sárga, a zöld és a barna árnyalatait; s vonalvezetésük is ritmusosabb, leginkább a kelta miniatúra festészetben látott szegélydíszekhez hasonlítanak. Ezzel szemben, ha a Jugendstil által inspirált német területekre vetünk egy pillantást, láthatjuk, hogy a homlokzat homogén színvilágán kívül hasonlóságokat mutat a neorokokóból átvett apró mintákkal „meghintett” díszítőmotívumok formája is. A századforduló környékén népszerű Deutsche Bauzeitung címet viselő építészeti folyóirat 1890-es évekbeli számaiban gyakran foglalkoznak középkori templomok, híres katedrálisok felújításának leírásával, általában oszlopfejek, kapubéletek, kőtöredékek illusztrálják az erről szóló cikkeket. A képeken látható bimbós virágú, húsos levelű növények lehetnek az előképei a Jugendstil motívumoknak, s az állatfigurákhoz is a középkori állatszimbólumok adhattak mintát. A Kőrössy-villa homlokzati dekorációi is beleillenek a századfordulón újraértelmezett középkori jelképekbe, úgy mint a Fa és a Világfa, mint a világ vertikális egységeinek összekapcsoló eleme, a Körte, amely a reményt jelképezi, sőt formája miatt feminin jelleget is hordoz, a Mák mely sokmagvúsága miatt a termékenység, hatása miatt az álom szimbóluma, a Maszkok, melyek a bölcsességet és a szellemet szimbolizálják, vagy a Kígyó, ami a hamisság és a sötétség legyőzésével elhozza a tudást. Az oromfalban látható napraforgók magjainak elhelyezkedése miatt egy fajta világmodellként értelmezhetőek, sőt William Blake szerint olyanok mint az ember, aki a teste által a földhöz kötött, de lelke mindig fölfelé, a fény forrása felé törekszik.

Hasonló alakokat figyelhetünk meg a cottbusi tervező és kivitelező páros, Dümper&Hauke Schillerstrasse 48. száma alatti bérházán is, s oromfala is hasonló csúcsívszerűen égbetörő, Cottbusban találunk egy későbbi példát is 1903-ból (A Kőrössy-villa is ekkor lett kész) a Bautzenerstrasse 41. szám alatt, melynek mind oromfala mind színvilága egyezik a ez előbb említettekkel.

Ha az ablakformákra⁴⁴ vizsgálatára helyezzük a hangsúlyt, a Kőrössy-villa legreprezentatívabb

⁴³ Az építésztervezők Csabai Flóra és Reichard Ágnes voltak.

⁴⁴ A Kőrössy-villa ablakformái közül néhány olyat is találunk, amit hazánkban máshol nem.

tengelyének zárterkélyes kialakítású magasföldszintjének ablakformája egészen különleges, talán úgy írhatnánk le, hogy lekerekített sarkú piskótaformát adó záródású ablak. Már a körülményes körülírásból is látható, hogy nem szokványos záródási formával van dolgunk. Magyarországon eddig nem találtam hasonlót, ám a német Schwerin városában álló Mecklenburgstrasse 65. szám alatti lakóháza ugyanilyen nyílással büszkélkedik. Sajnos az tervezőről és az építési évszámról nem találtam adatot, ám könnyen előfordulhat, hogy a Münchener Akadémián találkozhatott Kőrössy Albert ezzel a formával valamilyen tervezői feladat során.

A villa alaprajzi kialakításában és dekorativitásában érdemes megemlíteni a drezdai Goetheallee 23. szám alatt található villaépületet, melynek kúszóindái, vízi liliomai és maszkos férfi fejei a Városligeti fasori villát juttatják eszünkbe, sőt ha az oromfalban látható napraforgókra gondolunk, könnyen eszünkbe juthat Jules Hofman belga építész antwerpeni Napraforgós háza (Huize Zonnebloem).

A Jugendstil búv körében I.: a Walkó-ház „élővilága”

Miután Kőrössy Albert 1900-tól saját irodát nyit, egyik első megrendelését 1901-ben kapja Walkó Lajos bankigazgatótól, akinek bérpalotáját tervezi meg.

A **Walkó-ház** Budapesten az Aulich utca 3. szám alatt épült 1901-ben⁴⁵, melynek egyedisége abban rejlik, hogy az egyik legkorábbi Jugendstil hatásokat mutató épület Magyarországon. A ház tulajdonosa Walkó Lajos, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank igazgatója és neje Fabricius Amália volt.⁴⁶

A bérház első tervváltozata 1900-ban látott napvilágot és nagyban eltér ornamentikájában a későbbi változattól. Itt még inkább indák és levelek szövik át a homlokzatot, nem igazán találunk figurális díszítést rajta, a középső tengely nyolcszögletű manzárd tetője magas toronyban végződik, s az ablakok is inkább a Kőrössy-villához hasonlítanak. Egy 1910-ben jóváhagyott terven említést tesznek arról, hogy a földszinten működött Sonnenberg Emil férfiszabó üzlete is⁴⁷, e ház építése során ismerhette meg Kőrössy Sonnenberg urat, ám ő valószínűleg nem azonos azzal a Sonnenberg Imrével, aki később két bérház megépítésével is megbízza.

A négyemeletes, erősen függőleges tagolású épület középrésze elé hatszögű zárterkély ugrik, mely a negyedik emeleten erkélyben végződik. A márvány lábazat felett sima kváderezésű fal következik, amely egészen az első emeletig tart, ahol övparkány választja el a többi szint egyenletes osztású soros kváderburkolatától. Az első emelet feletti faragott díszes övparkány magasságában helyezkedik el a gazdag ornamentikájú, áttört kőerkély. A nyílászárókat tekintve az ablakok egységesen legömbölyített sarkú egyenes záródásúak, míg a fából készült kivételesen szép kapu szintén egyenes záródású.

Külön szót kell ejtenünk az épületszobrokról, hiszen páratlanul mozgalmas és dekorációkban valamint figurális elemekben gazdag, ami ekkoriban még nem jellemző. A középső kapuhoz lépve azonnal szembetűnik a két kapukonzol alatt várakozó béka - ami a középkorban az átváltozást és a megújulást szimbolizálta -, melyek maguk alá húzott lábbal várják, hogy fölöttük, a konzolra repült szitakötő megpihenjen, és lecsaphassanak áldozatukra. Mintha mindez egy tó alját elevenítené meg, ahonnan vízililiomok - melyek a tisztaságot és a fényt jelképezik - törnek utat a felszínre izgalmasan hullámozó indás szárukkal. Innen tekintetünk az kapuzat aljára szegeződik, ahol napraforgószerű virág fejek körül koncentrikus körök láthatóak, melyek képzeletbeli tavunk

⁴⁵ BFL. IV. 1407. b. 24734/1901-III.

⁴⁶ BFL XV. 37. c. 61434/1900-III.

⁴⁷ BFL IV. 1407. b. 24734/1901-III.

felszínén hullámoznak a beledobott virágok miatt. A felette elhelyezkedő erkély konzoljai szintén mozgalmas alakokkal vannak díszítve: itt a konzolok alatti részben oldalra tekintő leányfejek tűnnek fel, melyek hajába indák fonódnak, s a konzolra kúsznak fel. Az erkély alján lévő bimbós-virágos növények összefonódása közül egy-egy pávakakas alakja tűnik elő az örökkévalóság megtestesítőjeként. Az erkély az övpárkány mintázatát követi plasztikusabb hangvételben.

A többi ornamentum az ablakokat keretezi: az első emeleti ablakok szemöldökében kacskaringós, tobozos fenyőágak⁴⁸ között egy madárfészek - ami az otthon szimbóluma - rajzolódik ki jobb szélén egy madárral, aki éppen enni ad három fiókájának. A második emelet ablakainak szemöldökében a szélső tengelyekben középen egy bagolyfej van két szélén egy-egy gyíkkal. Ennek a két állatnak érdekes jelentése lehet egymás mellett, hiszen a bagoly az éjszaka és a sötétség megtestesítője, a gyíkot pedig a fény állataként⁴⁹ tartották számon. Mögöttük gazdag termésű kukorica kúszik a következő ablaknyílásig, ahol a vastag indaszálak addig-addig tekeregnek, míg kígyóvá alakulnak át, melyekkel egy markáns arcú alak – talán férfi – küzd Laokoonként, s ha legyőzi, elhozhatja a fényt és a tudást. A belső tengelyek ablakai felett tölgyfaág látható gazdag makkterméssel – mindkettőt termékenységszimbólumként tartják számon -, mely annak ellenére, hogy tipikusan magyar motívum, mégis nagyon jól beleillik a franciás-németes formakincsbe. A zárterkély második emeleti ablakszemöldökében szintén a baglyos-kukoricás kompozíció látható, a harmadik emeleten viszont új alak tűnik fel. Egy leomló hajkoronájú leány néz fel a lenyugvó Nap felé, hajába dús termésű növényi indás násfa van tűzve, körülötte gesztenye ágakkal, ami a termést védő tövises burok miatt a tisztaság, szűziesség és a kísértés feletti győzelem jelképe. A negyedik emelet ablakszemöldökeiben megint csak tölgyfaágak bukkannak fel, de nem hiányozhatnak ezúttal a makkot bontogató mókusok sem. Az épület párkánya is bővelkedik dekorációkkal, de itt már csak ornamensekkel találkozunk, ilyen például a vízililiom, a tölgy-és diófa.

Figyelmet érdemel még az épület tetején elhelyezett színes mázas csempedisz is, melyben egy piros ruhás női alak – valószínűleg Éva alakja - éppen almáért nyúl. Maróti Géza szobrászművész készítette, aki kőfaragóinasból lett díszítőszobrásszá, majd festővé és végül építésszé is, aki inaskodása után Oppenheimer Ignác díszítőszobrász műtermébe került, majd 1900-ban önállósította magát. Még Oppenheimerrel közös munkája volt ennek a lakóháznak a díszítése, ahol már feltűnnek jellegzetese motívumai, a nálunk viszonylag ritkán alkalmazott állatfigurák (bagoly, mókus béka, gyík stb.) és a magyar flóra növényei (búza, kukorica stb.)⁵⁰.

⁴⁸ A fenyő szintén a halhatatlanság jelképe, a fenyőtoboz pedig amellest, hogy fallikus szimbólum, a szerelmi szenvedélyt jelképezte a középkorban.

⁴⁹ Gyakran jelenik meg alakja világítótesteken, tömjéntartókon, lépcsőkorlátokon. Úgy tartották, hogy az Életfa gyökerénél lakik, míg a madarak (lásd bagoly) a fa tetején, ilyen ellentétpárként is felfoghatóak.

⁵⁰ Gerle János: Határjárás – Maróti Géza építészet és szobrászat határán. In.: Magyar Építőművészet. 1983. 6. sz. 50. old.

A Magyar Iparművészet című folyóiratban Kőműves álnéven így jellemezte az épületet az író: „...az Aulich-utcában egy szerény kiterjedésű, nagy igények nélkül föllépő, de új formanyelven hozzám beszélő homlokzat ragadta meg a figyelmemet...építészeti nyelvezetéből új, friss fuvallat leng felénk...”⁵¹ A szerző Kőrössy Alberttel készített interjújából az is kiderül, mi volt a fő koncepció a dekorativitást illetően, amely fontos információ az egyik legkorábbi hazai „modern szellemű” épületnél: „Mivel tehát a szerkezeti elemeket nem véltem eléggé érdekesnek homlokzatomnak változatossá tételére, a díszítő alaptól kiindulva kellett azt élnékítenem...Az utolsó évtizedek bérházain tapasztaltam, hogy mindeddig ebben a bizonyos aggodalmasságban jártunk el. A stilizálásra alkalmas növényeknek és állatoknak számát korlátoznak tartották. Griff, oroszlán, sas, csiga egyrésztől, akantusz, babér és gyümölcsfüzér másrésztől, korlátlanul uralták a teret. Pedig mily gazdagság és frissesség rejlik az állatok, különösen pedig a növények nagy tömegében és mennyire intimussá, otthonossá (készakarva nem mondom még „nemzetiessé”) tehetjük díszítésünket, ha a saját országunkra nézve speciális állat-és növényvilágból merítünk, s azt speciális ízlésünknek megfelelően dolgozzuk föl! Az új irány ebben a tekintetben is felnyitotta az építésznek és a művészi iparosoknak a szemét. Buzdít arra, hogy alkalmazzuk mindazt, amelyet már azelőtt is ismertünk, de ne zárkózzunk el új motívumok felhasználásától, sőt keressük azokat...Egyszóval ebben a naturalizmus diadalmaskodik a scholastika fölött. Hogy ornamentikám a homlokzaton jól hasson, természetesen nem képezhettem ablakaimnak oltár- vagy diadalkapuszerű keretet. Hagytam azokat egyszerűen nyílásoknak, a falsíkokat meg falsíkoknak, vagy pedig szélesebb, keskenyebb felfutó szalagoknak, ami megfelel jellegüknek. Így elmaradtak az oromzatok és a nagy kiugrású kötő- és főpárkányok, nem lévén szükség olyan tagozott architektúrára, amely ilyeneket megkívánt volna.”

A külföldi példákat megfigyelve szembetűnik, hogy az art nouveau sokkal inkább ornamentikában és non-figurativitásban bővelkedik, míg a Jugendstil homlokzatoknál a figuralitás és az ornamentika harmonikus egységet alkot.

Az 1897 és 1898 között Grunewaldban épült Arnold Hartmann (1861-1919) által tervezett Toni-Lesserstrasse 23. szám alatt álló Villa Meyer gazdag növényi és állatalakos díszei előképül szolgálhattak a Walkó-ház dekorációs kialakításánál, itt is megtalálható a bagoly, és az Életfa, vagy a heidelbergi Gaisbergstrasse 64. szám alatti bérház madár alakjai a fenyőágakon, illetve a wilmersdorfi Pariserstrasse 4. szám alatti lakóház erkélyének bagoly és holló alakja gesztenyeágak és szőlőindák között.

A Walkó-ház oromfalában látható csempedísz megdöbbenő hasonlóságot mutat a Karlsruhéban található Kriegstrasse 97. szám alatt álló bérházának oromdíszével. Az épületet Robert Curjel és

⁵¹ Kőműves: Modern építészet. In.: Magyar Iparművészet V. éf. 1. szám 1902. január

Karl Moser tervezték 1896 és 1897 között. A karlsruhei oromfal reliefje – amiről sajnos nem tudjuk, hogy színes volt-e – két vékony oszlopocska között hullámvonalban végződő szegmensíves lezárású tükör kialakítású mező, melynek közepében egy fa áll: jobb oldalán Ádám nézi csípőre tett kézzel, amint a fa bal oldalán álló Éva éppen elveszi az almát a fán tekergő kígyótól.

A Walkó-ház korábban leírt oromdísze formáját tekintve megdöbbentő hasonlóságot mutat a karlsruhei oromfallal, s az ábrázolás témája is megegyezik, bár a budapesti csempedíszben nincs jelen Ádám, amikor Éva elveszi az almát.

Érdemes említést tenni arról is, hogy a német példákon kváderezett homlokzatokkal gyakran találkozhatunk, s a Walkó-ház ebben is követi példájukat.

A Jugendstil bűvkörében II.: Neobarokk formák a Sonnenberg-házon

A **Munkácsy utca 23. szám alatti bérházat**⁵² Kőrössy Albert 1904-ben tervezte Sonnenberg Imre kereskedő számára⁵³, akinek az Alkotás utcai házak barokkos motívumai és hullámzó pártája elnyerte tetszését. Az építők a többször is Kőrössyvel közreműködő Bloch Imre és Holitscher Róbert voltak.⁵⁴ Kressalek Béla végezte az asztalosmunkákat, Wellisch Mór az ácsmunkát, a lakatosmunkát a Kőrössyvel és Sebestyénnel az iparművészeti kiállításon együtt dolgozó Hochmann József készítette, a festett üvegek pedig Róth Miksa alkotásai.⁵⁵

Később, Sonnenberg Imre halála után, 1921-ben özvegye örökli az épületet⁵⁶, aki 1923-ban átalakításokat végeztetett László György építésszel.⁵⁷ Anyjuk halála után 1926-ban a négy gyermek közül⁵⁸ a két fiúra, Marcellre és Istvánra száll a ház tulajdoni joga, akik 1937-ben a jobb szárnynál igényeltek változtatásokat. Az építési tervek arról árulkodnak, hogy a két fiú az építőiparban tevékenykedhetett, mert az építési munkálatokat Sonnenberg Marcell végezte, míg a tervezőmérnök Sonnenberg István volt, építőmesterként pedig Pásztor J. György dolgozott.⁵⁹ Az új földszinti lakásokat 1940-ben vehették használatba.⁶⁰

A bérpalota kétemeletes csupán, a szintek belmagassága és a kevésbé mély alagsor miatt azonban háromemeletesnek tűnik. Az ajtó mellett elhelyezett plakátról tudjuk, hogy az alagsor szintjén elhelyezkedő kőlabazat csiszolt vörösmárványból készült, amit az utókor festései rejtenek el. A díszes fakeretes bejáratú ajtó mindkét ajtószárnyán egy-egy ovális ablaknyílás látható, rajta különlegesen finom megmunkálású kovácsoltvas rács van, és az ajtónyílás hatalmas lant alakú üvegablaka engedi be a fényt a lépcsőházba. A kapu feletti kosárféle faragott kőkeret rózsalugast formáz, melyhez hasonló rózsafélek jelennek meg a Váci utcai Philanthia virágüzlet portáljának rézdomborművén is. A kaput közrefogó faragott fejezetes dupla oszlopok felett egy nyújtott nyolcszögű ablak van elhelyezve, fentebb pedig egy még nagyobb lant alakú látható. Az ablakok kőkeretét erdélyi homokkőből készült faragott nőalakok veszik körül: gyengéd mozdulataik, finom ruházatuk és az őket körülölelő virágfüzérek a korabeli szecessziós festményeket juttatják eszünkbe.

⁵² A telek korábbi tulajdonosai: 1884. Bernfeld Mór, 1870. Mottl Román és neje szül. Plesoksky Helén.

⁵³ A kereskedő és neje 1903-ban vásárolták meg az ingatlant 110. 000.- koronáért.

⁵⁴ BFL. IV. 1407. b. III. 28303/1904-III.

⁵⁵ BFL XV. 37. c. 171037/1903-III.

⁵⁶ Született Weiss Lina.

⁵⁷ BFL XV. 37. c. 98179/1923-III.

⁵⁸ Sonnenberg Marcel, István, Ilona és Margit.

⁵⁹ BFL XV. 37. c. 49003/1937-III.

⁶⁰ BFL IV. 1407. b. 28303/1904-III.

A kapuzatból kirajzolódó hegedűforma és a gazdag virágornamentika jelenléte a barokk formakincsének elegáns idézete. Az egyszerű homlokzat arra enged következtetni, hogy a vakolatdíszítések az átépítéskor vagy a háború következtében kerülhettek le.

Az öttengelyes épület páratlan axisai szinte a rizalit feladatát betöltve kúsznak elő, a visszaugratott páros tengelyek első két emeletét pedig kosáríves boltív veszi körül, amelyben szintén domború felületben ablakok vannak elhelyezve, a boltív felett pedig nyitott oszlopos erkély látható. A kapun belépve hullámváz faragott kőkorlátos lépcső tárul elénk, melynek aprólékosan megmunkált kovácsoltvas pofapallója lenyűgözi az odalátogatót. A verandás földszinten voltak a nevelőnők és a leányok szobái, valamint az úriszoba, egy szalon ebédlővel és két további hálószoba. A lépcsőn felérve a hallból két lakás nyílik, közöttük pedig lengőajtón lehet a belsőudvarra jutni. A második emelet tizenegy szobás volt, amit két konyha, két cselédszoba és egy gardrób egészített ki, a harmadik emeleten pedig mosó-és vasalószobák működtek.

Az archív fotón jól látszik, hogy eredetileg mennyire gazdag volt vakolatarchitektúrában a homlokzat, melynek falsíkját a számos különböző méretű nyílás úgy töri meg, hogy szinte csipkézettnek hat a felület. Az ablaknyílások igen nagy mérete a gótikus palotakápolnákra emlékeztet arányaival. Ezt a hangulatot idézi az 1900-ban megrendezett párizsi kiállítás Palais de l'Equateur-je is, melynek hatalmas lant alakú színes ablakához hasonló a Sonnenberg-háznál is megjelenik.

München egyik legjellegzetesebb barokk stílusú épülete a Nepomuki Szent János templom⁶¹ – gyakran az építőpáros után csak Asam-templomnak hívják –, melyet Szentkirályi Zoltán is úgy jellemez, hogy *„feszített arányaival a gótikus palotakápolnákra emlékeztet...a felületeket mindenütt elborító dekoratív részletek mögött szinte eltűnik a térhatároló szerkezet. A homlokzat is hasonló jellegű. Nem az építettség, hanem a formáltság érezhető rajta.”*⁶²

A két oszlop által közrefogott oromzatos kapu, az ajtó nyílásainak formája, a kapu tengelyében elhelyezkedő nyílások vertikális elhelyezkedése, a kapu feletti hatalmas ablakok, s a tengelyt lezáró hullámváz pártaszerű oromzat mind-mind a budapesti Sonnenberg-házon is felfedezhetőek.

Minden bizonnyal a Kőrössi Albert által tervezett bérház a figyelem középpontjába kerülhetett megépülte után, s az egykori tervezőtárs, Sebestyén Arthur érdeklődését is felkelthette, mivel 1913-ban épült Egressy úti iskolájának homlokzati kiképzésére és két portáljának kialakítására is hatással lehetett a Munkácsy utcai bérház.

⁶¹ 1733 és 1771 között épült Egid Quirin Asam és Cosmas Damian Asam tervei alapján.

⁶² Szentkirályi Zoltán: Az építészet rövid története. Budapest, 2002. 193. old.

A Jugendstil búvörében III.: A Philanthia rózsái

A Váci utca 9. szám alatti Hild József által 1840-ben tervezett klasszicista épület földszintjén Kőrössy Albert Kálmán tervezte a **Philanthia virágüzletet** 1909-ben⁶³. Nákó Kristóf halála után (1840-ben) történt a két telek egyesítése, amikor az örökös Nákó Sándor engedélyt kapott az új „Hét Választófejedelem” ház felépítésére.⁶⁴ Az épület földszintjén volt egy virágüzlet, amely talán érdekes szecessziós portáljának és belső berendezésének köszönheti, hogy nem bántották. Az egykori tulajdonosnőjének a neve Szabó Jozefina Pepsa volt a cégbírósi bejegyzés szerint.⁶⁵

Az épület csiszolt kő lábazata felett a felület mintegy kétharmadát üvegfal teszi ki, amely fölött díszes sárgarézről készült fríz fut végig, mely egymásba kapcsolódó oválisok sorát formázza. Az üvegportál felett övparkány ugrik elő, melyhez vörösrézről készült attika kapcsolódik, szimmetrikusan elrendezett rózsalugast formázó domborművel díszítve. Ugyanez a rózsamotívum követhető nyomon a belsőben is. A fehér mennyezetet és a falakat aranyszínű kanyargós keretezések osztják mezőkre, melyekben fehér rózsastukkókat láthatunk, illetve a két oldalsó falon egy-egy Márk Lajos neves festőművész által készített szecessziós festményt. Külön érdemes említést tenni a bútorok díszítéseiről is, melyek mintájában vagy anyagában (vörös –és sárgaréz) ugyancsak a homlokzati dekorációk jelennek meg.

A belső helyiségbe vezető ajtó felett áttört ablak látható, formailag nagyon hasonló az építész bérházainál látottakhoz. A díszítőmotívumok némelyike is német előképekre utal, ezek a barokkos kompozíciók is Kőrössy német tanulmányairól árulkodnak. A mai állapotban elsősorban a lépcsőház őrzi az eredeti hangulatot. Még a szakemberek is úgy tartják, hogy a portál eredeti, ám régi fényképek tanúsága szerint annak idején két virágbimbóval koronázott pilon szegélyezte az ajtót és a kirakatot, amelyek fölött a ma is meglévő, virágdíszű és hullámzó vonallal lezárt oromzat hordta a Böcklin-betűs cégfeliratot. A két pilon bordás bronzkonzoljain kúp alakú virágtartó edények függtek. Mai, egyszerűbb formáját a portál feltehetően a harmincas évek második felében kapta. A kivitelezést az ajtón látható címke szerint a Haas és Somogyi Rt. végezte.

A portál attikájában felfutó rózsalugasok német előképekre vezethetőek vissza, Gerle János írja le, hogy Heinrich Vogeler⁶⁶ egyik regény kötése, Irene Forbes-Mosse Rosenthor, vagyis Rózsakapu

⁶³ Ferkai András: Üzletportálok. A mi Budapestünk. Budapest, 1997. 12. old.

⁶⁴ Tarr László: A régi Váci utca regényes krónikája. Helikon kiadó 1984. 44.old.

⁶⁵ u.o. 57.old.

⁶⁶ Német festő és építész (1872-1942). A Worpswede művészkolónia oszlopos tagja. Könyvborítók és illusztrációk mellett, ő készítette a brémai városháza belső festményeit is.

című regénye ihlethette a rózsafejek kifejezésmódját. Ezen kívül, ha megnézzük az 1900-as párizsi világkiállítás osztrák pavilonját, szintén hasonló rózsalugassal átfont szobabelsőt láthatunk, melyet Max Fabiani tervezett, továbbá brandenburgi Luckenwalde városában a Theaterstrasse 16. szám alatti bérház ablakszemöldökeit is ilyen ornamentika díszíti, bár utóbbinál - az évszám hiányában – csupán párhuzam vonható.

„Fiatalok” a Tündérpalotában

Az 1910-es években a magyar-finn nemzetközi kapcsolatok megújódása miatt sok hazai építészre hatottak a korabeli finn nemzeti stílust szorgalmazó építészek művei. Kós Károly és barátai, akiket Fiatalokként emlegetett csak a hazai sajtó, az erdélyi építészet mellett a finn lakóházak és templomok motívumait érezték a magyar szecesszióhoz rokoníthatónak. Kőrössy annak ellenére, hogy nem tartozott közéjük, szívesen táplálkozott az új törekvések friss hajtásaiból a pesti **Tisztviselőtelepi Gimnázium** megtervezésénél. Az 1910 és 1911 között a Könyves Kálmán körút 40. szám alatt megépült Tisztviselőtelepi Gimnázium Tündérpalota néven vált közismertté és több intézmény talált itt otthonra az elmúlt század során. A XVIII. század végén még legelő húzódott ezen a területen, s ideiglenes katonai kórházat működtettek itt, az akkor még Üllői út és Marhahajtó út sarkán fekvő telken⁶⁷. 1906-ban a Vallás és Közoktatási Minisztérium vette tulajdonba⁶⁸, ekkor adták át az iskolaépítési program céljaira. A kétemeletes épület főhomlokzata enyhén cour d'honneur-ös elrendezésű, főtengelye előreugrik. A homlokzat túlnyomó részén levedlett a vakolat, az eredeti díszítések itt-ott azért még előbukkannak. Az egész homlokzat egységes ablakokkal van ellátva: a földszinten legömbölyített sarkú egyenes záródásúak, míg a második emeleten szegmensívbe hajló ablakzáródásokkal találkozunk.⁶⁹ Kőrössy korábbi műveihez képest keményebb hangvételű ez, a lechneri formákat a Fiatalok népi építészetével ötvöző motívumvilágú épület⁷⁰, különösképpen Kós Károly és Mende Valér épületeivel vethető össze. Érdekes összehasonlítani az iskola kapujának madármotívumát Kós Károly Kolozsváron épült Monostori úti Kakasos-templomával, a vaslemezek megmunkálása hasonló, a különbség csupán annyi, hogy a templomot kakas figurák díszítik, míg az iskolát pávakakasok. A főtengely - a Kőrössynél már megszokott bibeformájú - pártázatban végződik melyet rombuszba zárt keresztvirágok díszítenek, e fölé pedig manzárd tető magasodik. Ehhez hasonló a szárnyak díszítése is, de itt fehérre van festve a falfelület. Az 1909 és 1913 között megépült Kecskeméti Református Teológia és Jogakadémia, amit Mende Valér tervezett, olyan ősi magyaros formavilágot mutat, melyet az 1912-ben megrendezésre került turini világkiállítás díszítésében is megjelennek már. Tóry Emil és Pogány Móric a vízmedence fölött lógó kereken régi magyar lószerszámok motívumaiból

⁶⁷ 1896-ban egy ideig a Magyar Királyi Államvasutak gépgyárának és a Diósgyőri Magyar Királyi vas- és acélgyár igazgatóságának tulajdonát képezte.

⁶⁸ BFL XV. 37.c. 46652/1909-III.

⁶⁹ BFL IV. 1407. b. 38493/1910-III.

⁷⁰ Szegő György: Teremtés és átváltozás Bp. 1996. 131. old.

alkotott díszek függtek, s a frízekben megjelenített Attila násza és Szent István koronázása is „antikizáló naivsággal” van ábrázolva⁷¹. De erről számol be Philippe Julian is már az 1900-as párizsi világkiállítás kapcsán, szerinte Magyarország a Közép-Európai stílust képviselte, melyben heraldikai motívumok voltak Jugendstil ornamentikával ötvözve, de egy kis török érintéssel és Bizánc ékköves réztárgyaival⁷².

A belső díszítés ma rendkívül egyszerű: fehérre mázolt falak szinte mindenhol, bár itt-ott az eredeti színes virágos falfestés idézi fel a régi időket. A lépcsőfeljáróknál robusztus stilizált kopjafára emlékeztető lépcsőkarokat láthatunk, melyek talán a temesvári ligeti úti híd formáját mutatják. A magasföldszintre felérve, balra nyíltak az igazgatói és tanári szobák, rögtön a folyosó elején egy tanári könyvtárral, jobbra pedig az ifjúsági könyvtáron túl haladva tantermek és egy orvosi szoba volt kialakítva. Az emeleten végig tantermek voltak, ezeket természettudományi szertár és laboratórium, valamint néhány szertár egészítette ki. Az udvari homlokzat felől volt a csarnok, míg a balszárnyban az igazgatói iroda és az ebédlő, addig a jobb szárnyban tornaterem működött öltözőkkel. Hátul a telek bal sarkába külön kis emeletes épületet tervezett a művész, itt könyvkötő műhelyt és asztalosműhelyt rendeztek be, míg az emeleten lakószobákat alakítottak ki.⁷³

A gimnázium 1921-ben felvette gróf Széchenyi István nevét, majd három évvel később az iskolaépület háromnegyed részét át kellett engedniük a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára számára, ezért a gimnáziumi osztályok egy része a környékbeli iskolaépületekben nyert elhelyezést. 1955 októberében a Múzeum gazdasági hivatala raktár építését kérvényezte⁷⁴ a VIII. kerület tanácsának Végrehajtó bizottságánál. Az 1960-as átalakításokról a felelős tervező, Mondok Tamás leírásából⁷⁵ tudjuk, hogy a volt tornaterem vízszintes megosztásából keletkező földszinti alapterületen a múzeum dolgozói részére alakítottak ki ebédlőt, gyakornoki szobát és könyvtárat; a keletkező alagsori területen pedig bútorraktárt rendeztek be. Az első és második emeleten irodahelyiségek kaptak helyet. 1972-ben kiköltözött a Néprajzi Múzeum, ezt követően az épület a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Természettudományi Múzeumnak adott otthont, a gimnázium pedig 1975-ben szűnt meg. 1998-tól az Országos Pedagógiai Múzeum működik itt, amely 2006-ban könyvtárral is bővült.

⁷¹ A turini magyar ház. In.: Magyar Iparművészet. 1911. 14. évf. 6. sz.

⁷² Philippe Julian: The Triumph of Art Nouveau. Paris Exhibition 1900. Phaidon Press Limited, London, 1974. 104. old.

⁷³ BFL IV. 1407. b. 38493/1910-III.

⁷⁴ BFL XV. 37. c. 2407/1959-III.

⁷⁵ BFL XV. 37. c. 20749/1963-III.

Kutnewsky-ház: az art déco előfutára

A Lechner-féle magyaros szecessziótól egyre távolodva, Kőrössy több alkotásával is bebizonyítja, hogy mesterének eszméit az új szellemiség már nem idézheti szüntelenül, az ornamentals oly mértékben túlburjánzott, hogy csak úgy őrizheti meg méltóságát, ha a természethez hűen hervadásnak indul és mulandóságával hangsúlyozza örök életét. A dekorativitás ezen új iránya az 1910-es évektől érezhető, s a húszas években bontja ki virágtalan virágát.

Kőrössy Albert 1910-ben társul egykori irodavezetőjével, Kiss Gézával, akivel együtt készítik el a váci utcai **Kristóf tér 6. szám alatti bér-és üzletházat** Kutnewsky György számára.⁷⁶ A telket a korábbi épülettel együtt⁷⁷ Kutnewsky György szőrme- és textilkereskedő vásárolta meg 630.000.-koronáért. Ő és neje, Klein Berta voltak az építtetők, a több alkalommal is Kőrössyvel dolgozó Bíró Gyula pedig az építőmester.⁷⁸ A négyemeletes bérház munkálatait 1910-ben kezdték el.⁷⁹

A belvárosban álló zárt sorba épült utcafrontos négyemeletes lakóház földszintjén ma kőlapokkal burkolt lábazatánál három üzletportál lett kialakítva modern stílusban átépítve. A lábazatot egyszerű kőből készült övpárkány választja el a félemelettől. A mezzanint az épület teljes szélességében kőkeretbe foglalt üveg borítja, ma reklámtáblák díszítik kívülről. Ezt a vízszintes szakaszt mérsékelten előreugró konzolok nélküli övpárkány zárja le, egyfajta előtetőként. Az emeleti szinteken a vertikális tengelyek hangsúlyosabbak, ennek megfelelően az első és második emelet nyolctengelyes, míg fölötte a harmadik és negyedik emelet tíz. Az előtetőtől indulva a harmadik emeletig felfut a zárterkély csúcsainál egy-egy (összesen kettő) keskeny szalagszerű lizéna világos (fehér vagy bézs) szegéllyel. A zárterkély oldalait egy-egy keskeny hosszúkás négyszögletű ablak - összesen három - töri meg. A második emelet ablakai kicsit kisebb méretűek osztásuk is megegyezik az első emeletiekkel és nem kőkeretesek, de valószínűleg eredetileg azok lehettek. A harmadik és negyedik emelet középső tengelyeinek síkja hátra lett ugratva, így az övpárkány szélesebb itt. Az ablakok téglány alakúak. A négy egymás mellé rendezett ablak mindegyikét a felső harmadban egy borda osztja vízszintesen vele merőlegesen pedig egy középosztó látható. A negyedik emelet szélső tengelyeiben végződnek a zárterkélyek, és beugratott teraszok lettek kialakítva: a zárterkély szögletes formája alakul át itt mellvéddé, a terasz két oldalán pedig fölkében egy-egy dombormű látható, ezek témájára később fogok kitérni. A teraszokat illetve a szélső

⁷⁶ BFL. IV. 1407. b. 24412/1910-III.

⁷⁷ Korábbi tulajdonos volt 1820 körül Takátsi György.

⁷⁸ BFL XV. 37. c. 89423/1910-III.

⁷⁹ BFL. IV. 1407. b. 24412/1910-III.

tengelyeket díszes koronázópárkány zárja le, mely geometrikus formájú egymásra rétegezett cikk-cakk sormintával. Az oromfal szerkezetét⁸⁰ közelebből szemügyre véve feltűnik a hasonlóság a klasszikus dór templomok párkányzatával. A felette futó párkány a két szélső tengelyeknél már megismert dupla cikk-cakk mintás. Felette a klasszikus templomoknak megfelelő geiszon szintjén háromszögű oromzat látható. Tizenegy kis négyzet alakú ablakocská – de az is elképzelhető, hogy valamilyen kőberakás – töri meg a falsíkot, előtte ragadozó állatok feje: medve, farkas, oroszán tróféái sorakoznak. Zöldes színű kőből készültek.

Az épület homlokzatát domborművek díszítik: a teraszok két oldalán egy-egy (összesen négy) és az oromzat képszékében két oldalt egy-egy (összesen kettő). A teraszok szintjén, baloldalon látható figurák közül a bal szélső alak ősmagyar ruhát öltött vadász figura lehet, erre utal a jobb kezében tartott hosszú lándzsa. A jobb szélső figura szintén ezt a mesterséget gyakorolja, ám ő nyílvezőket tart jobbájában, s egy íjat a baljában. A jobb oldalon látható alakok közül a bal szélső hasonló öltözetben látható és egy juhot vagy őzgidát tart a nyakában – mint az archaikus görög borjút vivő fiút ábrázoló szobrokon –, míg a jobb oldali figurát mókusok veszik körül. A frízben található domborművek stílusban megegyeznek a negyedik emeleten láthatóakkal, de itt alakpárokat jelenített meg alkotójuk. A baloldali pár - két az előzőekhez hasonló öltözetű férfi – stilizált vadászkürtöt emel a szájához. Mindketten jobbra tekintenek, ezzel a jobb oldali párra irányítva a figyelmet, akik megfeszített íjjakkal várják a megfelelő pillanatot, amikor útjára engedhetik nyilaikat abban a reményben, hogy sikeresen leteríthetnek valamilyen vadállatot. A vadászok lábánál két kopó is látható, akik izgatottan várják, mikor indulhatnak az elejtett vad keresésére. Ezek az alakok már a magyar szecesszió és a turini magyar ház formavilágát mutatják.

A belsőt szemügyre véve a tervek alapján láthatjuk, hogy a földszinten három üzlethelyiség megépítése volt tervbe véve, valamint egy házmesterlakás egy hozzákapcsolódó kamrával, az első emeleten az előző két szinthez hasonlóan szintén három üzlethelyiség kapott helyet. A második emeleten pontosan az üzlethelyiségek felett három lakás található, a harmadik emeleten viszont a homlokzati oldalon négy szoba van elhelyezve, a lépcső két oldalán hallal, előszobával, fürdővel és mellékhelyiséggel. A negyedik emeleten három szoba volt kialakítva, ahonnan a szalonba lehetett átjutni, ehhez tartozott egy inasszoba, a jobb szárnyból terasz nyílt az udvarra, mellyel szemben szintén három szoba, egy konyha és fürdő állt a cselédek rendelkezésére. Ennek a szintnek a középső tengelyében műterem működött, két oldalán padlásszoba volt, s a baloldali padlásszoba mögött még egy kisebb műterem volt kialakítva. A balszárnyhoz nagy terasz tartozott. A tervek azt mutatják, hogy kívül az oromzaton az üzlet felirata így olvasható: Kutnewsky György Szőrmeáru, a betűket pedig öt atlasz (v. kariatida) tartja. Míg a harmadik emeleten egy bagoly látható az ablakok

⁸⁰ Magyar Művészet 1890-1919. Szerk.: Németh Lajos. Akadémiai kiadó Budapest, 1981. 100.old.

között, a mezzaninon négy leányalak tartja a tetőt az ablakok szélén. Az első két emelet ablakainak szemöldökmezőjében ovális formájú ornamentális díszítés látható. Ezen, az 1910-ben jóváhagyott épületen nem láthatóak még a farkasok az oromzatban. Az 1912-ben jóváhagyott terven (Kiss Gézával) már nem kosáriréses a zárterkély, hanem négyszögletes, valamint a második emeleten bal szárnyában szabóműhely működött, körülötte szobákkal.⁸¹ Később több átalakításon esett át az épület: 1916-ban Erős Sándor építész tervei alapján a balszárny⁸², majd 1931-ben Kosály Ödön építész tervei alapján a jobb szárny.⁸³ A földszinti üzlethelyiséget 1935-ben alakították át. A legutolsó munkálatok 1995-ben kezdődtek, amikor az üzlethelyiségben galériát alakítottak ki és a homlokzati portál fémszerkezetét sárgára festették.⁸⁴ Később a XX. század közepén ebben az épületben lakott Sarkantyú Simon⁸⁵ festő, grafikus és művészetpedagógus⁸⁶.

Ha az épületet egészébe véve vizsgáljuk meg, felfedezhető valamiféle, erősen vertikális kialakítás, egy fajta, felfelé törekvés a középső axisban, hiszen az ablakok mérete és osztása felfelé haladva egyre kisebb, számuk megnő – ezzel is felfelé vonzva a tekintetet – valamint ezt az irányt erősíti a nyeregvető lezárású oromfal is. Ezt az égbetörést ellensúlyozza a két szélső tengely, amelynek egyenes záródású, oromfal nélküli erkély feletti díszítősávjának cikk-cakk mintája visszahúzza a szemlélő tekintetét a homlokzatra. Hasonló homlokzatalakítású Otto Wagner 1903-ban Bécsben épült Duna csatorna zsilipháza, melynél a hangsúlyos, íves középtengelyt alacsonyabb egyenes záródású szakaszok fognak közre az itt látott cikk-cakk mintás motívummal díszítve. Talán bécsi építész hatása követhető nyomon a kis vascsapokkal vagy inkább vasgombokkal díszített és rögzített márványlapokból álló homlokzaton. Az épület belseje is nagy részben átalakított, ennek ellenére valószínűleg eredetiek a padlócsempék és a lépcsőkorlát. Azonban nem az eddig látott, Kőrössy által annyira kedvelt formakincset őrzik, az építész itt inkább modernebb formákkal kísérletezett, talán Charles Rennie Mackintosh után.⁸⁷ Említést kell tennünk azonban arról, hogy ezek a dekorációs elemek kimondottan emlékeztetnek a későbbi nagy irányzatra, az art déco-ra, így nyilvánvalóvá válik, hogy az egyik legkorábbi art decós gyökerekkel táplálkozó épületek egyik példájával van dolgunk.

⁸¹ BFL XV. 37. c. 26097/1912-III.

⁸² BFL XV. 37. c. 1342/1916-III.

⁸³ BFL XV. 37. c. 11803/1931-III.

⁸⁴ BFL. IV. 1407. b. 24412/1910-III.

⁸⁵ Sarkantyú Simon (1921-1989) Rudnay Gyula növendéke volt és az 1950-es években több nagy formátumú, főként munkásmozgalmi témájú történelmi képet festett.

⁸⁶ Kortárs magyar lexikon. Szerk.: F. Almási Éva. Budapest, 2001. 313. old.

⁸⁷ Déry Attila: Nemzeti kísérletek építészetünk történetében. Bp. 1995. 136. old.

Összegzés

Kőrössy Albert Kálmán munkásságáról kéziratos feljegyzések nem állnak rendelkezésre, így elég nehéz életútjának konkrét állomásait és csomópontjait behatárolni. Kiindulópontul szolgálhatnak a külföldön töltött tanulóévek alatt őt ért hatások a különböző tanintézményekben, illetve a külföldi folyóiratokban bemutatott újonnan megépült épületek. A fejezetekben bemutatott analógiákból és párhuzamokból világossá válik néhány díszítőelem részletezésével, hogy milyen irányvonal illetve linearitással mozgott a „modern” eszmeiség elterjedése. A legelső formabontó épületek belga és francia területeken bontakoztak ki, ám a gyors információáramlásnak köszönhetően, szinte tornádóként söpört végig egész Európán. A rövid francia-porosz békeidő meghozta a kulturális közeledés útján a népművészeti formákhoz és szimbólumokhoz való visszanyúlás divatját. Az eszme és néhány formajegy volt csupán az art nouveau-tól örökre fogadva, az üzenet ugyanis, melyet hordozott – ismerd meg néped művészetét, találd meg az egyedit benne – hamis lett volna, ha nagy karaktereket olvaszt magába. A német művészet a középkori formakincset a neobarokk és neorokokó „nyelvére” fordította le, s ezek ötvözetéből alakította ki a Jugendstil díszítőművészet formáit.

Kőrössy Albert müncheni és berlini tanulmányai során szívhatta magába ezt a friss fuvallatot, mely olyan szabad gondolkodásra tanította, amely a hazai építészek között igen ritka. Úgy maradt hű a Jugendstil és az art nouveau jegyeihez, hogy közben itthon Lechner Ödön tanítványaként a külföldön kapott üzenet utasítását – ismerd meg néped művészetét – betartva, egészen egyedi ötvözeteket hozott létre. A szabad alkotás mindvégig jellemezte pályafutását, hiszen a „magyaros szecesszió”⁸⁸ elszunnyadásával felébredő, a „Fiatalok” csoportja által felébresztett „magyar szecesszió” áramvonalába is bekapcsolódott. A formák egyszerűsödésével és stilizálásával, haptikus kifejezőmódjával, s szimmetriában való megnyugvásával az art déco előfutárát üdvözöltetett az 1910-es években. Az ekkor épült épületeket a legtöbb szakirodalom a premodern kategóriába sorolja, ám húszas évekbeli kiteljesedésére félve ugyan, de már az art déco terminust használja.

---

⁸⁸ Beke László-Gábor Eszter-Prakfalvi Endre-Sisa József-Szabó Júlia: Magyar művészet 1800-tól napjainkig. Budapest, Corvina kiadó 2002. 209. old.

Felhasznált irodalom

- Beke László-Gábor Eszter-Prakfalvi Endre-Sisa József-Szabó Júlia: Magyar művészet 1800-tól napjainkig. Budapest, Corvina kiadó 2002.
- Branczik Márta-Demeter Zsuzsanna: Budapesti építkezések állomásai. Budapest, Fekete Sas Kiadó 2007.
- Budapest in Detail – Építészeti részletek. Szerk.: Lőrinczi Zsuzsa. Budapest, 1999.
- Déry Attila: Nemzeti kísérletek építészetünk történetében. Bp. 1995.
- Diner-Dénes József: A Magyar Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása. In.: Magyar Iparművészet 1899.
- Ferkai András: Üzletportálok. A mi Budapestünk. Budapest, 1997.
- Gerle János- Kovács Attila- Makovecz Imre: A századforduló magyar építésze 1990.
- Gerle János: Elszámolás a századfordulós épületekről Bp., 1981.
- Gerle János: Határjárás – Maróti Géza építészet és szobrászat határán. In.: Magyar Építőművészet. 1983.
- Gerle János: Századforduló Bp., 2001.
- Gräf, Ulrich: The situation of the Jugendstil Architecture in the Federal Republic of Germany. In.: Art Nouveau/Jugendstil Architecture in Europe. Editor: Dr. Hans-Dietes Dyroff, German Commission for UNESCO, 1988.
- Julian, Philippe: The Triumph of Art Nouveau. Paris Exhibition 1900. Phaidon Press Limited, London, 1974.
- Kortárs magyar lexikon. Szerk.: F. Almási Éva. Budapest, 2001.
- Kőműves: Modern építészet. In.: Magyar Iparművészet 1902.
- Magyar építészet 6. – A szecessziótól napjainkig Főszerk.: Ritoók Pál 2004.
- Magyar Művészet 1890-1919. Szerk.: Németh Lajos. Akadémiai kiadó Budapest, 1981.
- Magyar Zsidó Lexikon. Szerk.: Ujvári Péter. Budapest, 1929.
- Művészet. Szerk.. Lyka Károly. Kitüntetések. 1909.
- Radisics Jenő: A miniszter vásárlásai. A Magyar Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása. In.: Magyar Iparművészet 1899.
- Szegő György: Teremtés és átváltozás Bp. 1996.
- Szentkirályi Zoltán: Az építészet rövid története. Budapest, 2002.
- Tarr László: A régi Váci utca regényes krónikája. Helikon kiadó 1984.

- Wolf, Georg Jacob: Münchener Kunst-Münchener Künstlergenossenschaft und Secession. München, 1927.
- Zsidó síremlékek Budapesten. Főszerk.: Dr. Fogarasi Katalin. Nemzeti Kegyeleti Bizottság, 2004.
- Vállalkozók Lapja 1903.

Képmelléklet

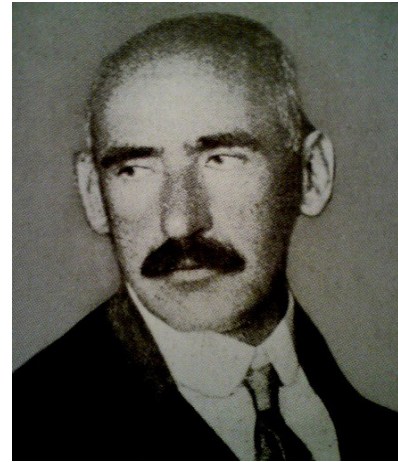

Kőrössi Albert Kálmán

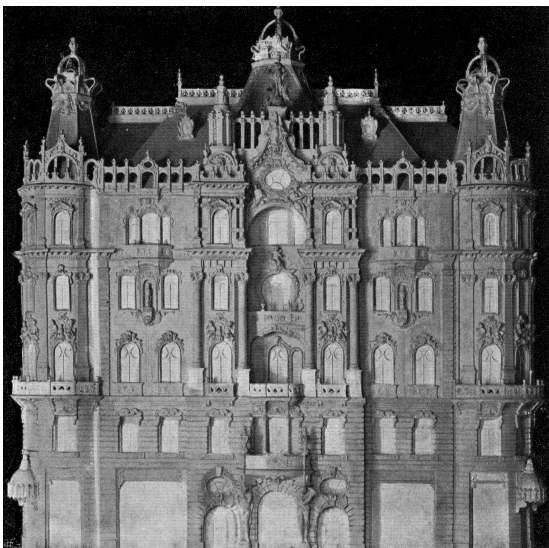

2 Friedrich von Thiersch

1

3 Sebestyén Arthur

4 Budapest V., Március tér 15.
Osztályosorszámpalota. 1898-1899 (Sebestyén Arthurral)
/Elpusztult/

5 Budapest VI., Munkácsy u. 26.
VI. kerületi főgimnázium. 1906-1908

6 Budapest VII., Baross u. 15. lakóház 1906-1907

7 Temesvár Gyárvárosi Ligeti úti híd (Mihalilich Győzővel) 1908

8 Budapest VI., Szondi u. 75. Lakóház 1906

9 Budapest V., Nádor u. 16. Agrárbank 1912

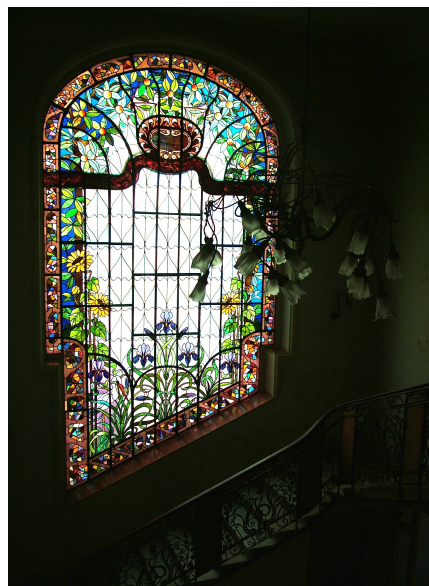
**10 Budapest VII., Városligeti fasor 47.
Kőrössi-villa 1899 (Sebestyén Arthurral)**

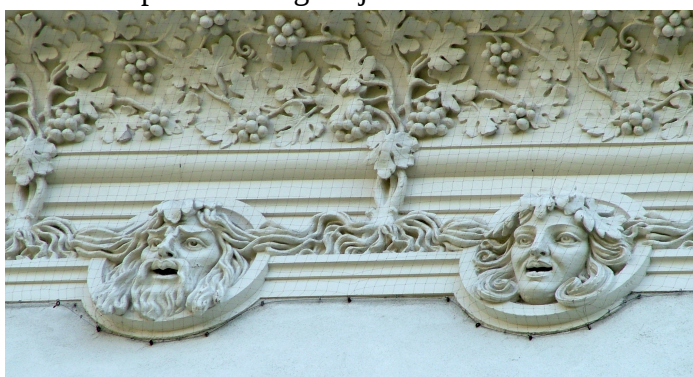
11 Oszlopfő a villa bejáratánál.

12 Az Építészet allegóriája a villa oromfalán.

13 Színes üvegablak a lépcsőfordulóban.

14 Maszkok szőlővel a homlokzaton.

15 A Kőrösi-villa ablaka.

16 Schwerin Mecklenburgstrasse 65.

18 Cottbus Bautzenerstrasse 41. 1903

18 Drezda Goetheallee 23.

19 Antwerpen, Huize Zonnebloem 1900

20 Budapest V., Aulich u. 3. Walkó-ház 1901

21 Mókusok a Walkó-ház homlokzatán.

22-23 Homlokzati díszek.

24 Paradicsomi Éva a Walkó-ház oromzatában.

25 Karlsruhe Kriegstrasse 97. 1896-1897

26 Madárfészek a Walkó-ház ablakszemöldökében.

27 Heidelberg Gaisbergstrasse 64.

28 Grunewald Toni-Lesser-strasse 23. Villa

29 Wilmersdorf Pariserstrasse 4.

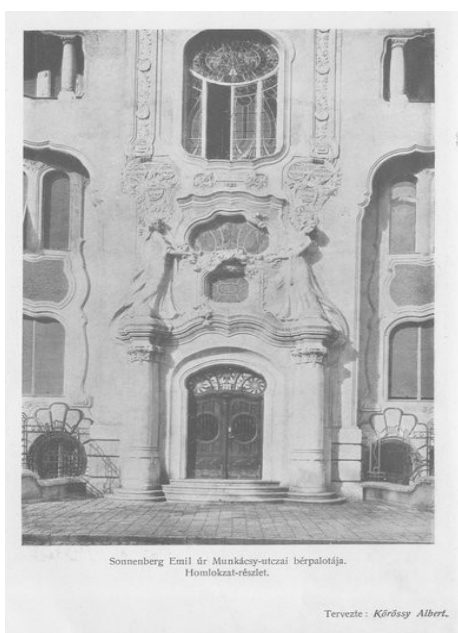
Meyer 1897-1898

30 Budapest VI., Munkácsy u. 23. Sonnenberg-ház 1904

31 A Sonnenberg-ház lépcsőfeljárója.

32 Archív fotó a homlokzatról.

33 München Sendlingerstrasse 32. St. Johann Nepomuk Kirche 1733-1771

Palais de l'Equateur

34 Párizs Palais de l'Equateur 1900

AZ EGRESSY-ÚTI ISKOLA

FIÚK BEJÁRATA

35 Budapest XIV., Egressy úti iskola 1913
Sebestyén Arthur

AZ EGRESSY-ÚTI ISKOLA

HOMLOKZATRÉSZELET

36 Az Egressy úti iskola homlokzata.

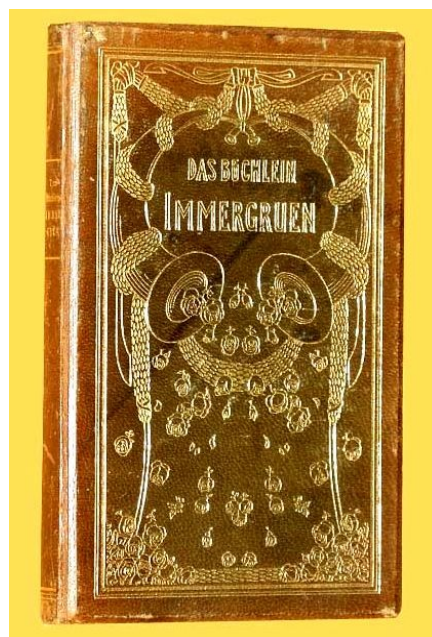
37 Budapest V., Váci u. 9. Philanthia virágüzlet portálja 1906

38 Festmény a virágüzlet falán.

39 Rózsalyugas a homlokzaton.

40 Heinrich Vogeler tervezte könyvborító.

41 Párizs Max Fabiani által tervezett szoba az osztrák pavilonban 1900

42 Luckenwalde Theaterstrasse 16.

43 Budapest VIII., Könyves Kálmán krt. 40.
Tisztviselőtelep Gimnázium 1910-1911

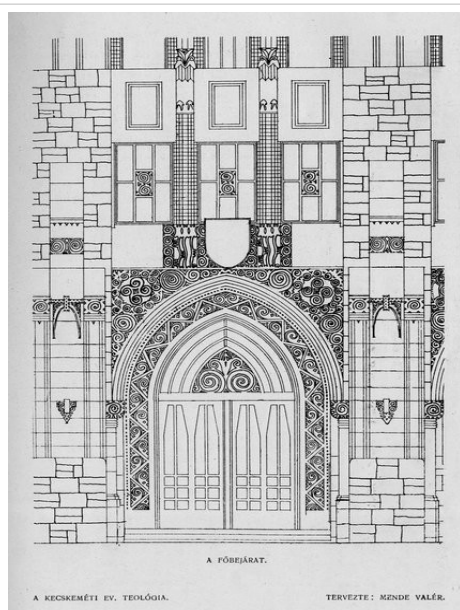
44 Részlet az Elnök utcai oldalhomlokzatról.

45 Pávák a kapuzatról.

46 Kolozsvár Kakasos-
templom 1913
Kós Károly

47 Kecskemét Református
Teológia és Jogakadémia
1912-1913 Mende Valér

48 Vízmedence a turini
magyar ház pavilonjából
1912

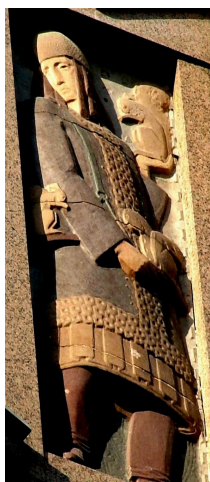
Turini magyar ház vízudvara

49 Budapest V., Kristóf tér 6. Kutnewsky-ház
1910 (Kiss Gézával)

50-51 Oromzat és lépcsőkorlát.

52-53 Alakok a homlokozatról.

54 Vázlat a turini magyar ház egyik frízéhez.

55 Bécs Zsilipház a Dunacsatornán 1906-1907
Otto Wagner

Képjegyzék

Baldavári Eszter: 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 31, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye: 30, 32.

Gerle-Kovács-Makovecz: A századforduló magyar építésze c. könyv: 1, 3.

Heinrich Voegeler: Heinrich Voegeler und der Jugendstil c. könyv: 40.

Művészet c. folyóirat Magyar Pályázatok c. melléklete: 4, 35, 36, 47, 48, 54.

Philippe Julian: The Triumph of Art Nouveau. Paris Exhibition 1900 c. könyve: 34, 41.

<http://www.la-belle-epoque.de/bayern/mindexe.htm>: 16, 17, 18, 19, 25, 27, 28, 29, 42,

www.green-ebook-shop.com: 2.

www.akpool.de: 33.

www.burghauptmannschaft.at: 55.